

УДК 94(477)(092)

DOI: 10.31651/2076-5908-2025-1-46-52

Богдан ЯНИШИН

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії України
XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАН України, м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0386-2530>

e-mail: bogdanyanyshyn@gmail.com

НА ЗАХИСТІ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРЕСІВ: ПУБЛІЦИСТИКА ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Анотація. *Мета* дослідження – з'ясування провідних сюжетів національно-освідомлюючої публіцистики І. Крип'якевича у роки Першої світової війни. **Методологічне підґрунтя** становить міждисциплінарний підхід. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів та методі критичного аналізу документального матеріалу. **Наукова новизна** статті полягає у спробі комплексної реконструкції проблематики громадських дописів І. Крип'якевича в роки Великої війни. **Висновки.** Підсумовуючи різноматичну публіцистику І. Крип'якевича в роки Першої світової війни, першочергово наголошено на його поважному розумінні обов'язку громадського служіння українського інтелігента у складні для нації часи. Завдяки історіографічному досвіду відчувши унікальність історичного моменту для справи національного визволення, він віддав улюблену академічну працю й активно включився у процес культурного освідомлення широких верств громадськості. У фокусі його праці перебували найбільш вагомні для справи соборності питання інтенсивної українізації свідомості звільненого від російської займаничини населення Холмщини і Волині. До вирішення цієї складної проблеми вчений підійшов комплексно: організовував шкільництво, ініціював акції гуманітарної допомоги, готував для різних читачьких аудиторій нариси з історії звільнених регіонів, написаних крізь призму українського історичного інтересу. Тим самим галицький учений готував своїх співвітчизників до виклику національної соборності, який актуалізував розпад європейських імперій. Також І. Крип'якевич послідовно інформував зазбручанського читача про успіхи й труднощі наддніпрянського державотворення, на багатьох історичних прикладах доводячи пріоритетність загальноукраїнських інтересів. Відзначимо, що незважаючи на популярний характер історичної публіцистики І. Крип'якевича, в ній завжди домінувала чіткість аргументації й виваженість інтерпретацій. Це пояснює чималу популярність текстів ученого серед широких читачьких кіл. В підсумку, виховані на його громадській публіцистиці галицькі українці зустріли завершення Великої війни свідомою своїх завдань спільнотою.

Ключові слова: І. Крип'якевич, Перша світова війна, публіцистика, українська школа, соборність.

Bogdan YANYSHYN

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow, Department of History of Ukraine
XIX – early XX century, Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0386-2530>

e-mail: bogdanyanyshyn@gmail.com

IN DEFENSE OF UKRAINIAN INTERESTS: IVAN KRYPIAKEVYCH'S PUBLICISTIC WORK DURING THE YEARS OF WORLD WAR I

Abstract. *The purpose* of the study is to clarify the leading topics of I. Krypiakevych's national-conscious journalism during the First World War. **The methodological basis** of the work is an interdisciplinary approach. Particular emphasis is placed on the structural and functional system analysis of historiographical facts and the method of critical analysis of documentary material. **The scientific novelty** of the article lies in the attempt to comprehensively reconstruct the leading themes of I. Krypiakevych's public posts during the Great War. **Conclusions.** Summing up I. Krypiakevych's diverse publicistic work during the First World War, the first thing to be emphasized is his respectful understanding of the duty of Ukrainian intellectuals in difficult times for the nation. Thanks to his historiographical experience and understanding of the uniqueness of the historical moment for the cause of national liberation, he put aside his beloved academic work and actively joined the process of cultural awareness of the broad masses of the public. The focus of his work was on the most important issues for the cause of unity: the intensive Ukrainization of the consciousness of the population of Kholm and Volyn, liberated from Russian occupation. The scientist approached the solution of this complex problem in a comprehensive manner: he organized schooling, initiated humanitarian aid campaigns, and prepared essays on the history of the liberated regions for various reading audiences, written through the prism of Ukrainian historical interest. In this way, the Galician scientist prepared his compatriots for the challenge of national unity, which actualized the collapse of European empires. I. Krypiakevych also consistently informed the Zazbruch reader about the successes and difficulties of the Dnipro state formation, using many historical examples to prove the priority of all-Ukrainian interests. It should be noted that despite the popular nature of I. Krypiakevych's historical journalism, it was always dominated by clarity of argumentation and balanced interpretations. This explains the considerable popularity of the scholar's texts among wide readership circles. As a result, Galician Ukrainians, educated on his public journalism, met the end of the Great War as a community conscious of their tasks.

Keywords: I. Krypiakevych, World War I, journalism, Ukrainian school, sobornist.

Постановка проблеми. Українська інтелігенція Австро-Угорської імперії зустріла початок Першої світової війни з чималим ентузіазмом, сподіваючись на крах царату, а відтак і звільнення наддніпрянських земляків від тривалої російської займанщини. Своє головне завдання у цей час її найбільш дієві представники вбачали у динамічній навздогінній модернізації свідомості широких кіл українства, тим самим готуючи їх до нових повоєнних реалій, пов'язаних, як вони сподівалися, з омріяною політичною суб'єктністю. Найбільш систематичною така праця була в середовищі українських інтелектуалів, об'єднаних в Союз визволення України (далі – СВУ), який зробив ставку на перемогу блоку Центральних держав.

Серед співзасновників СВУ був і знаковий представник львівської історичної школи Михайла Грушевського [1–3] Іван Крип'якевич (1886–1967). За часів Великої війни він активно занурився в різнопланову культурно-освідомлюючу діяльність СВУ, яка неодмінно потрапляла у фокус уваги дослідників його інтелектуальної біографії. Втім сучасні історіографи, здебільшого, фокусуються на зусиллях ученого з розбудови українського шкільництва на завойованих австро-німецькими військами колишніх підросійських теренах, а також на його інтенсивній праці з підготовки різнопланової дидактичної літератури для нової української школи. При цьому з поля зору історіографів практично випала політематична публіцистика І. Крип'якевича, що була органічною складовою його тогочасного національного служіння й становила своєрідний інформаційний супровід щойно згаданої діяльності. Актуалізуючи цю малознану наразі проблему, нижче проаналізуємо головні сюжети громадських дописів знаного історика в роки Великої війни.

Аналіз досліджень. З огляду на тривале й плідне творче життя, І. Крип'якевич є одним із улюбленців сучасної української історіографії, свідченням чого є низка присвячених йому дисертаційних досліджень, сотні статейних розвідок, ґрунтовні археографічні видання тощо. Так, проблему становлення галицького історика як публічного інтелектуала під впливом його вчителя М. Грушевського у низці публікацій висвітлювали В. Тельвак і В. Педич [4–12]. Чимало на сьогодні написано і про суспільно-політичну діяльність вченого в роки Першої світової війни. Найбільш повна реконструкція цього сюжету належить авторам дисертаційних досліджень про І. Крип'якевича Нінель Клименко [13–17] та Андрію Левдеру [18]. Втім, як згадувалося вище, ці дослідники сфокусувалися на практичній праці визначного вченого з розбудови шкільництва та його підручникотворенні. Натомість питання національно-освідомлюючої публіцистики І. Крип'якевича в роки Першої світової війни ці й інші дослідники торкалися принагідно. Ця обставина й зумовила наш дослідницький інтерес.

Мета статті полягає в з'ясуванні провідних сюжетів національно-освідомлюючої публіцистики І. Крип'якевича у роки Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Тематику і пріоритетність сюжетів воєнної публіцистики І. Крип'якевича визначало саме тогочасне динамічне життя. Так, коли внаслідок вдалого наступу австро-угорських і німецьких військ протягом літа-осені 1915 р. були зайняті Підляшшя, Холмщина, частина Полісся, а також Західна Волинь, постало гостре питання українзації цих наших історичних теренів. Актуальність справи додавали наміри польських політиків з повернення на ці давні річпосполитські землі свого культурного впливу. Розуміючи цей екзистенційний для української соборності виклик, І. Крип'якевич першочергово зосередився на поясненні місцевому населенню тривалості зв'язків з їхніми галицькими та наддніпрянськими співвітчизниками. Відтак постала його численна газетна історична публіцистика, яка згодом видавалася окремими тематичними збірками для більшого охоплення зацікавленої аудиторії.

Авторська наративна стратегія в таких публікаціях була доволі подібною: залучаючи для більшої переконливості численні свідчення джерел, І. Крип'якевич послідовно наголошував на факті історичної спільності Холмщини [19] і Волині [20] із загальноукраїнським етнічним і культурним простором, вказуючи на логічність й очікуваність возз'єднання. Наприклад, в праці «Українська Волинь. Минувшина і теперішність» вчений твердив: «В нинішній день знову відроджується діло Романа і Данила. Довголітній кордон упав. По багатьох роках розлуки зійшлися обі королівські сестриці, Галичина й Володимирія. Коли б на нерозлучні єдність і на гарнійшу долю...» [21, с. 1]. Поряд із цим, І. Крип'якевич пояснював об'єктивні причини потрапляння цих теренів під тривале російське панування, оповідав про тяжкі репресії проти національного руху та підносив мужні прояви боротьби за своє національне «Я». Саме солідарне прагнення всіх суспільних верств зберегти свою ідентичність, твердив учений, уможливило стрімке відновлення всіх форм національного життя від моменту вигнання російської влади.

Принагідно відзначимо, що ознакою того часу стрімкого становлення державницького напрямку української історіографії було те, що в своїй історичній публіцистиці І. Крип'якевич постійно акцентував на національному служінні української еліти – князів, бояр і шляхти. Стосовно сучасного собі періоду історик з чималим піднесенням відготовував повернення частини представників сполонізованої й зрусифікованої української шляхти до свого народу. Тут для нього улюбленим прикладом стала постать В'ячеслава Липинського.

Зусилля І. Крип'якевича з українізації завойованих союзниками територій мали не лише публіцистичний характер, але й цілком практичний вимір. Мовиться про те, що галицький учений від 28 листопада 1915 р. до 18 березня 1917 р. очолював створене під егідою СВУ та низки галицьких культурно-освітніх інституцій Бюро культурної допомоги українському населенню звільнених від російської окупації територій. У своїй роботі вчений фокусувався на розбудові національного шкільництва, цілком виправдано вважаючи, що саме освітній чинник є головним при формуванні ідентичності дезорієнтованого тривалою русифікацією населення. І якщо на Холмщині польський спротив культурній українізації з об'єктивних причин так і не вдалося здолати, то на Волині справа творення національної школи була загалом успішною. І. Крип'якевич присвятив чимало дописів у тогочасній пресі, популяризуючи цей досвід і водночас привертаючи увагу громадськості до багатьох проблем відродження національного життя.

Так, перші публікації з цього циклу були покликані донести до галицької громадськості жакливі реалії життя населення щойно звільнених українських теренів Холмщини і Волині. І. Крип'якевич твердить, що український народ чекав від війни одного великого дарунку – національної свободи та самостійності. «Але хоч ми бажали війни для сеї великої цілі, – продовжує він, – ми знаємо, що війна принесе нам також багато лиха і нещастя. Війна тільки в останніх своїх вислідах може дати кращу долю народови, – але наперед вона бере свої жертви, – нищить добробут країни, розливає людську кров, багато одиниць і багато околиць нищить страшним способом» [22, с. 1]. Попри готовність нації терпіти воєнну скруту заради єдності й свободи, зазначає вчений, реальність викликаних російським відступом спустошень перевершила найсміливішу уяву. І. Крип'якевич пояснює, що російські війська відповідно до наказу великого князя Миколи Миколайовича перетворювали на пустку терени, з яких відступали: нищили вогнем все нерухоме майно і примусово переганяли людей, неначе худобу, до російської глибинки. Це спричинило жакливі людські страждання і чималі жертви. Надаючи конкретики своїм словам, історик з хронікальною точністю за регіонами (Холмська губернія, Підляшшя, Люблінщина, Сідлецька губернія, Городненська губернія) оповідає про жакливі спустошення, які після себе залишили російські окупанти.

Ці описи нещастя, що їх спіткало населення колишніх російських регіонів, І. Крип'якевич наводив не лише з інформаційною метою, але й для аргументації свого звернення до громади налагодити всебічну підтримку звільненим землякам. Як очільник згадуваного вище Бюро культурної помочи, він наголошував своєму читачеві, що після зайняття австро-німецькими військами теренів Холмщини і Волині для українського громадянства в Галичині настав обов'язок дати звільненим від російського національного гніту землякам різнопланову допомогу, насамперед культурну. І. Крип'якевич пояснював, що очолюване ним Бюро ставить собі за ціль збирати серед свідомої громадськості кошти на школи, акумулювати підручники й інше шкільне приладдя. «Які важні сі справи, – вказував історик, – не треба окремо підносити. Зайняті землі потерпіли дуже в часі війни, – міста й села знищені, місцевої інтелігенції лишилося небагато. Конечна є скоро й енергічна поміч з Галичини та Буковини» [23, с. 230].

Звернення І. Крип'якевича було почуте й українська громада Австро-Угорщини, незважаючи на спричинену війною фінансову кризу, солідарно долучилася як пожертвами, так і активною волонтерською працею до функціонування новостворених волинських шкіл. Історик з чималим задоволенням інформував свого читача про стрімке зростання мережі початкових шкіл по містечках і селах звільненого краю. Завдяки докладності його опису, наведена ним інформація є сьогодні важливим джерелом для реконструкції цієї наразі малознаної проблеми. Вчений інформував, що станом на 1916 р. було введено в життя 26 шкіл з 1685 дітьми, а також цілком приготовлено до введення в експлуатацію 32 школи, до яких записалося 1228 учнів. Педагогами цих шкіл були свідомі вчителі-волонтери з Галичини, Буковини і Закарпаття [24]. Особливо І. Крип'якевич підносив культурне служіння Українських січових стрільців, які змінили зброю на вчительську крейду [25]. Також, вказує історик, від року до року зростає кількість місцевих учительських кадрів, що їх підготували зазбручанські педагоги [26].

Змалюючи загальний ентузіазм довкола ідеї розбудови рідномовного шкільництва, публіцист зазначив: «Учителем з обов'язку ставав кожний українець, що хотів виконати свій громадський обов'язок. Учителями були і кадети, і прості жовніри, студенти університету і гімназисти, учителі з Галичини і з Буковини» [20, с. 120]. Це піднесення передавалося також і місцевому населенню, про що свідчать наведені І. Крип'якевичем поширені випадки, коли до української школи горнулися не тільки православні українці, але й католики поляки та навіть євреї.

Поряд із цими західноукраїнськими сюжетами, чимало уваги в своїй публіцистиці І. Крип'якевич відвів інформуванню читача про життя наддніпрянських співвітчизників. Тут поштовхом для історика стала Лютнева революція, крах царату та перші кроки Центральної Ради. З чималим захопленням оповідаючи про зміцнення національного руху, вчений звертався і до осмислення численних загроз тогочасному українському життю. Серед найбільших він справедливо називає потужний опір російської бюрократії намаганням наддніпрянців формалізувати свої автономні права. І. Крип'якевич доволі докладно висвітлює перманентну боротьбу українських урядовців з петербурзькими емісарами за розширення владних повноважень Центральної Ради. При цьому вчений неодмінно звертається до історичного досвіду непростих українсько-російських взаємин часів Хмельниччини, пригадуючи послідовне згортання царатом козацьких вольностей. «Хоч як далеко стоять сі часи від нас, хоч нераз рвалися нитки традиції, – все таки і нині в подіях на закордонній Україні можемо пізнати багато давніх змагань і настроїв, – висновує І. Крип'якевич. ...Повторюються давні розділи історії: треба мати надію, що нові сторінки завершаться ліпше як старі» [27, с. 1–2].

Попри недосвідченість наддніпрянських політиків і системний опір російського авторитаризму, публіцист загалом оптимістично оцінював здобутки Української революції. В узагальнюючій статті з нагоди півріччя функціонування Центральної Ради він змалював її стрімку інституційну еволюцію від невеликого гурту українофілів до повноцінного уряду з адміністративним апаратом та військом, що керує великою територією. Подібною стрімкістю, на переконання І. Крип'якевича, позначено й розширення політичної програми українства протягом березня-липня 1917 р. Завдяки швидкому розвитку революційних подій, незвичайному поступу в освідженні широких мас і напливу інтелігентних сил до Києва, твердить публіцист, відкрилися нові перспективи і українська політика перейшла від обережних культурницьких побажань до ширшого формулювання серйозних політичних вимог. Ці разючі зміни він метафорично назвав «чудом національного відродження» [28, с. 1].

Поряд з чималими здобутками І. Крип'якевич відновує і поважні загрози для розгортання українського руху. Першочергово він пише про непрості взаємини Центральної Ради з Тимчасовим урядом, а саме послідовне відкидання його очільниками автономічних вимог, а відтак і складну боротьбу за розширення прав й офіційне визнання. Іншою проблемою вчений виправдано називає складний процес налагодження міжнаціонального діалогу з росіянами, поляками і євреями. До суто внутрішніх проблем молодого українського державотворення публіцист аргументовано зараховує труднощі з організацією війська, проблеми розбудови національного шкільництва, опір при українзації церковного життя. Та найбільшим викликом для молодого українського демократії І. Крип'якевич називає земельне питання. Від його вирішення, пророчо вказує він, залежить доля української державності на Наддніпрянщині.

Незважаючи на чималу відстань і труднощі інформаційної комунікації з воюючою країною, І. Крип'якевич доволі вірно розумів особливості наддніпрянського партійного життя. Він інформує галицького читача, що в Центральній Раді домінують УСДРП, УПСР і УРДП (колишній ТУП). Внаслідок того, що політичний курс визначають ліві партії, твердить учений, соціальні питання ставляться гостріше, натомість національні дискусії приймають загалом спокійний характер. Підсумовуючи перше півріччя наддніпрянського державотворення, історик вказує на послідовність демократичних перетворень і намагання керманів Центральної Ради досягти широкого суспільного консенсусу. «В цілості, – висновує І. Крип'якевич, – українська політика має характер обережний і поміркований, числиться все з реальними відносинами і ніколи не ставить жадань, яких не може підперти силою. Можемо спокійно вижидати дальшого розвитку подій» [28, с. 2].

З чималим піднесенням галицький інтелектуал писав про успіхи молодого наддніпрянської дипломатії при укладанні Брест-Литовського мирного договору. В статті «Почини української дипломатії», вже звично для своєї громадської публіцистики, вчений навів цікаві історичні паралелі з доби улюбленої для себе козацької революції [29, с. 3]. Як відомо, за результатами Брестського миру холмські терени мали відійти під контроль київської влади. Вітаючи це рішення,

І. Крип'якевич стисло оповів своєму читачеві про невтомні українські змагання за Холмщину від княжих часів і до початку Великої війни [30]. Тож сучасні українські претензії на ці давні княжі землі, наголошує він, переконливо узасаднюються нашою давньою державною традицією і фактично постають реституцією «права старинної України». «Холмщина вернулася до України, – підсумував учений. Сповнилося наше давнє домагане, щоби одна з історичних частин української держави повернулася до нас і нерозривно була зв'язана з Україною, – завершилася побідно боротьба, котру від століть вів наш нарід на своїх західних окраїнах» [31, с. 2].

На гетьманський переворот у Києві І. Крип'якевич відгукнувся історико-публіцистичним нарисом «Гетьман. З досвідів минувшини». В ньому він апологетично змалював героїчний образ Богдана Хмельницького й відтворив його культ у середовищі сучасників як харизматичного й безпомильного «батька народу». З цього можемо зробити висновки про підтримку вченим зміни влади у Києві та прихід до керма держави Павла Скоропадського. Відзначимо, що така реакція була радше очікуваною, адже галицька інтелігенція здебільшого мала консервативні політичні симпатії.

Зрештою, чимало місця у воєнній публіцистиці І. Крип'якевича відведено окресленню перспектив повоєнного життя. «Велика війна, – твердить він, – змобілізувала не тільки війська, але також душі, значно глибше, значно ширше, як се було можливе в часах мира. Господарські питання, філософія, літературна критика – все те розвивається під свіжими подувами війни» [32, с. 1]. Осмислюючи тогочасні виклики національному шкільництву, досвідчений педагог особливо ґрунтовно звертався до питань шляхів швидкого відновлення лав української інтелігенції з огляду на значні воєнні втрати. Історик наполегливо закликав галицьку громаду докласти всіх необхідних зусиль, щоб надати молоді необхідні умови для отримання освіти. Це, переконує він, має стати запорукою зростання інтелігентської верстви, а відтак і зміцнення національної опірності [33].

Повоєнних змін, звертає увагу І. Крип'якевич, мають зазнати і навчальні плани української школи. Педагог вказує на особливу запитаність модерних суспільств громадянськими компетенціями молоді. Відтак, вважає вчений, довоєнне домінування природничо-математичних предметів має бути рішуче подолане. «У плані науки мусять також прийти зміни, – висновує І. Крип'якевич. – Головною ціллю виховання має бути вироблене громадянських почуттів і характеру. Спільною ниткою, яка в'яже всі роди шкіл, стає наука релігії, історії, рідної мови і географії – се ті предмети, що можуть дати загальне громадянське й етичне виховане» [32, с. 1].

Висновки. Підсумовуючи різноматичну публіцистику І. Крип'якевича в роки Першої світової війни, передусім наголосимо на його поважному розумінні обов'язку громадського служіння українського інтелігента у складні для нації часи. Завдяки історіографічному досвіду, відчувши унікальність історичного моменту для справи національного визволення, він відклав улюблену академічну працю й активно включився у процес культурного освідомлення широких верств громадськості. У фокусі його праці перебували найбільш вагомі для справи соборності питання інтенсивної українізації свідомості звільненого від російської займанщини населення Холмщини і Волині. До вирішення цієї складної проблеми вчений підійшов комплексно: організовував шкільництво, ініціював акції гуманітарної допомоги, готував для різних читацьких аудиторій нариси з історії звільнених регіонів, написаних крізь призму українського історичного інтересу. Тим самим галицький учений готував своїх співвітчизників до виклику національної соборності, який актуалізував розпад європейських імперій. Також І. Крип'якевич послідовно інформував зазбручанського читача про успіхи й труднощі наддніпрянського державотворення, на багатьох історичних прикладах доводячи пріоритетність загальноукраїнських інтересів. Відзначимо, що незважаючи на популярний характер історичної публіцистики І. Крип'якевича, в ній завжди домінувала чіткість аргументації й виваженість інтерпретацій. Це пояснює чималу популярність текстів ученого серед широких читацьких кіл. В підсумку, виховані на його громадській публіцистиці галицькі українці зустріли завершення Великої війни свідомою своїх завдань спільнотою.

Список літератури

1. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського: комунікативна природа та психологічний клімат. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2014. Вип. 25. С. 26–53.
2. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів, 2016. 440 с.
3. Telvak V., Pedych V., Telvak V. Historical school of Mykhailo Hrushevsky in Lviv: formation, structure, personal contribution. *Studia Historiae Scientiarum*. 2021. Vol. 20. S. 239–261.

4. Тельвак В. «Історичні вправи» Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба реконструкції. *Український археографічний щорічник. Нова серія*. 2016. Вип. 19–20. С. 313–322.
5. Тельвак В. Львівський університет у становленні історичної школи Михайла Грушевського. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 10. С. 46–52.
6. Тельвак В. Студентська аудиторія Михайла Грушевського Львівського університету: кількісна динаміка, етнічний склад, дидактичні переваги. *Український історичний журнал*. 2023. № 6. С. 288–304.
7. Тельвак В., Владига О., Журавльов С. Студентська аудиторія Михайла Грушевського філософського факультету Львівського університету: склад та динаміка. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Серія: Історія*. 2023. Вип. 12/54. С. 84–99.
8. Тельвак В., Педич В. Персональний склад львівської історичної школи Михайла Грушевського: методологічний аспект. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Історія»*. 2015. Вип. 36. С. 18–35.
9. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського: культура конфлікту. *Spheres of culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies*. 2015. Vol. X. S. 234–241.
10. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського: становлення, функціонування, структура. *Galicja. Studia i materialy*. 2015. № 1. S. 229–251.
11. Тельвак В., Качмар В., Журавльов С. Каталог студентів Михайла Грушевського Львівського університету. Львів: ЛНУ, 2023. 358 с.
12. Тельвак В. Михайло Грушевський в оцінках своїх учнів (перша третина ХХ ст.). *Історіографічні дослідження в Україні*. 2013. Вип. 23. С. 160–197.
13. Клименко Н. П. Культурно-просвітницька діяльність Івана Крип'якевича (1886–1967 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук. Київ, 2009. 20 с.
14. Клименко Н. Штрихи до педагогічної діяльності академіка І. П. Крип'якевича. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 64–75.
15. Клименко Н. Історико-краєзнавча спадщина Івана Крип'якевича. *Краєзнавство*. 2010. № 1–2. С. 157–164.
16. Клименко Н. Іван Крип'якевич як особистість і науковець (за новими джерелами). *Український історичний журнал*. 2012. № 6. С. 96–111.
17. Клименко Н. Іван Крип'якевич як автор підручників та посібників з історії. *Український історичний журнал*. 2011. № 6. С. 191–208.
18. Левдер А. І. Науково-педагогічна діяльність Івана Петровича Крип'якевича (1886–1967 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук. Житомир, 2014. 20 с.
19. Крип'якевич І. Холмщина. Львів: Видання СВУ, 1915. 32 с.
20. Крип'якевич І. Українські школи на Волині. *Календар Товариства «Просвіта» на 1917 р.* Львів, 1917. С. 116–121.
21. Крип'якевич І. Українська Волинь. Минувшина і теперішність. *Українське слово*. 1915. Ч. 108. С. 1.
22. І. К. [Крип'якевич І.]. Знищення українських земель. *Вістник СВУ*. Відень. 1915. Ч. 39–40. С. 1–2.
23. Крип'якевич І. За Бюро культурної помочи. *Вістник СВУ*. Відень. 1916. Ч. 87–88. С. 230.
24. [Крип'якевич І.]. Українські школи на Волині. *Вістник СВУ*. Відень. 1916. Ч. 106. С. 441–444.
25. Крип'якевич І. Січове військо і українська школа. *Українське слово*. 1915. Ч. 60. С. 3.
26. [Крип'якевич І.]. Перша українська школа на Волині. *Вістник СВУ*. Відень. 1916. Ч. 102. С. 385–386.
27. Крип'якевич І. Україна і Москва. З давньої боротьби за владу. *Діло*. 1917. Ч. 172. С. 1–2.
28. Крип'якевич І. Пів року української революції. *Діло*. 1917. Ч. 219. С. 1.
29. Крип'якевич І. Почини української дипломатії. *Діло*. 1918. Ч. 13. С. 3.
30. Крип'якевич І. За західні границі української держави. Документи Хмельниччини. *Діло*. 1918. Ч. 6. С. 3–4.
31. Крип'якевич І. Холмські традиції. *Діло*. 1918. Ч. 34. С. 2.
32. І. К. [Крип'якевич І.]. Виховане по війні. *Діло*. 1917. Ч. 190. С. 1.
33. Учитель. [Крип'якевич І.]. Резерви інтелігенції. *Діло*. 1917. Ч. 31. С. 1.

References

1. Telvak, V., Pedych, V. (2014). Lviv historical school of Mykhailo Hrushevskyi: communicative nature and psychological climate. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini [Historiographic research in Ukraine]*, 25, 26–53 [in Ukrainian].
2. Telvak, V., Pedych, V. (2016). *Lviv Historical School of Mykhailo Hrushevskyi*. Lviv [in Ukrainian].
3. Telvak, V., Pedych, V., Telvak, V. (2021). Historical school of Mykhailo Hrushevsky in Lviv: formation, structure, personal contribution. *Studia Historiae Scientiarum*, 20, 239–261 [in English].
4. Telvak, V. (2016). Mykhailo Hrushevskyi's "Historical exercises" at Lviv University: an attempt at reconstruction. *Ukrainskyi arkheografichnyi shchorichnyk. Nova seriia [Ukrainian archeographic yearbook. New series]*, 19–20, 313–322 [in Ukrainian].
5. Telvak, V. (2014). Lviv University in the formation of the historical school of Mykhailo Hrushevskyi. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Actual issues of humanitarian sciences]*, 10, 46–52 [in Ukrainian].

6. Telvak, V. (2023). Student auditorium of Mykhailo Hrushevskiy of Lviv University: quantitative dynamics, ethnic composition, didactic preferences. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian historical magazine]*, 6, 288–304 [in Ukrainian].
7. Telvak, V., Vlyadyga, O., Zhuravlyov, S. (2023). Student audience of Mykhailo Hrushevsky Faculty of Philosophy of Lviv University: composition and dynamics. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriya «Istoriia» [Problems of humanitarian sciences: a collection of scientific works of Drohobyt'sk Ivan Franko State Pedagogical University. History series]*, 12/54, 84–99 [in Ukrainian].
8. Telvak, V., Pedych, V. (2015). Personnel of the Lviv historical school of Mykhailo Hrushevskiy: methodological aspect. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriya «Istoriia» [Problems of humanitarian sciences. "History" series]*, 36, 18–35 [in Ukrainian].
9. Telvak, V., Pedych, V. (2015). Lviv historical school of Mykhailo Hrushevsky: the culture of conflict. *Spheres of culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies*, X, 234–241 [in Ukrainian].
10. Telvak, V., Pedych, V. (2015). Mykhailo Hrushevskiy Lviv Historical School: Formation, Functioning, Structure. *Galicja. Studia i materialy [Galicia. Studies and materials]*, 1, 229–251 [in Ukrainian].
11. Telvak, V., Kachmar, V., Zhuravlov, S. (2023). Catalog of students of Mykhailo Hrushevskiy of Lviv University. Lviv [in Ukrainian].
12. Telvak, V. (2013). Mykhailo Hrushevsky in the evaluations of his students (first third of the 20th century). *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini [Historiographic research in Ukraine]*, 23, 160–197 [in Ukrainian].
13. Klymenko, N. (2009). Cultural and educational activities of Ivan Kryp'yakevych (1886–1967). Dissertation of candidate of sciences (history). Kyiv [in Ukrainian].
14. Klymenko, N. (2008). Strokes to the pedagogical activities of academician I. P. Kryp'yakevych. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian Historical Journal]*, 2, 64–75 [in Ukrainian].
15. Klymenko, N. (2010). Historical and local history heritage of Ivan Kryp'yakevych. *Kraieznavstvo [Local history]*, 1–2, 157–164 [in Ukrainian].
16. Klymenko, N. (2012). Ivan Kryp'yakevych as a personality and scientist (based on new sources). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian Historical Journal]*, 6, 96–111 [in Ukrainian].
17. Klymenko, N. (2011). Ivan Kryp'yakevych as the author of textbooks and manuals on history. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian Historical Journal]*, 6, 191–208 [in Ukrainian].
18. Levder, A. (2014). Scientific and pedagogical activity of Ivan Petrovych Kryp'yakevych (1886–1967). Dissertation of candidate of sciences (pedagogical sciences). Zhytomyr [in Ukrainian].
19. Kryp'yakevych, I. (1915). Kholmshchyna. Lviv [in Ukrainian].
20. Kryp'yakevych, I. (1917). Ukrainian schools in Volyn. *Kaliendar Tovarystva "Prosvita" na 1917 r. [Calendar of the Society "Prosvita" for 1917]*. Lviv, 116–121 [in Ukrainian].
21. Kryp'yakevych, I. (1915). Ukrainian Volyn. Past and Present. *Ukrainske slovo [Ukrainian Word]*, 108, 1 [in Ukrainian].
22. K. [Kryp'yakevych, I.]. (1915). Destruction of Ukrainian lands. *Vistnyk SVU [Bulletin of the SVU]*, 39–40, 1–2. Vienna [in Ukrainian].
23. Kryp'yakevych, I. (1916). For the Bureau of Cultural Assistance. *Vistnyk SVU [Bulletin of the SVU]*, 87–88, 230. Vienna [in Ukrainian].
24. [Kryp'yakevych, I.]. (1916). Ukrainian schools in Volyn. *Vistnyk SVU [Bulletin of the SVU]*, 106, 441–444. Vienna [in Ukrainian].
25. Kryp'yakevych, I. (1915). The Sich Army and the Ukrainian School. *Ukrainske slovo [Ukrainian Word]*, 60, 3 [in Ukrainian].
26. [Kryp'yakevych, I.]. (1916). The First Ukrainian School in Volhynia. *Vistnyk SVU [Bulletin of the SVU]*, 102, 385–386. Vienna [in Ukrainian].
27. Kryp'yakevych, I. (1917). Ukraine and Moscow. From the Old Struggle for Power. *Dilo [Work]*, 172, 1–2 [in Ukrainian].
28. Kryp'yakevych, I. (1917). Half a Year of the Ukrainian Revolution. *Dilo [Work]*, 219, 1 [in Ukrainian].
29. Kryp'yakevych, I. (1918). The Deeds of Ukrainian Diplomacy. *Dilo [Work]*, 13, 3 [in Ukrainian].
30. Kryp'yakevych, I. (1918). Beyond the Western Borders of the Ukrainian State. Documents of the Khmelnytskyi Region. *Dilo [Work]*, 6, 3–4 [in Ukrainian].
31. Kryp'yakevych, I. (1918). Kholm traditions. *Dilo [Work]*, 34, 2 [in Ukrainian].
32. K. [Kryp'yakevych, I.]. (1917). Education after the war. *Dilo [Work]*, 190, 1 [in Ukrainian].
33. Teacher. [Kryp'yakevych, I.]. (1917). Reserves of the intelligentsia. *Dilo [Work]*, 31, 1 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 20.03.2025
Схвалено до друку / Accepted: 21.04.2025